

Avel·lí Artís-Gener, Tísner
Viure i veure / 2
Vuitena part. Capítols 12-17

Inesperada pausa

Tots els qui havíem anat a l'Escola d'Estat Major i Comandaments Superiors amb els nostres cotxes, els teníem estacionats pels carrers circumdants i cada nit, abans d'anar a dormir, ens permetien sortir a engegar-los i deixar el motor en marxa durant una estona, per evitar que la llarga inactivitat de tres mesos no els engargussés per sempre més. No esperàvem pas que fóra menys d'un trimestre sense haver-los de tocar i poc imaginàvem que ens cauria el manà de tres dies lliures: el trenta-u d'octubre i l'u i el dos de novembre (un dilluns, un dimarts i un dimecres), de la qual cosa resultava que ens atorgaven la celebració de dues festes del calendari religiós, les diades de Tots Sants i dels Morts, que pertanyien a una remota òrbita. Ens van donar la notícia al final de la darrera classe del diumenge. El mestre va dir:

—A partir de demà teniu completament lliures tres dies sencers, que podeu passar fora de l'Escola. Però dijous que ve, a les sis, heu de ser als habituals exercicis gimnàstics. Podeu venir a dormir aquí, però la cantina estarà tancada i no se serviran àpats. Haureu de menjar a fora, si us quedeu. Cadascú pot fer allò que li sembli, amb el benentès, insisteixo, que dijous, a les sis, gimnàstica. No serà tolerada cap impuntualitat i si algú la cometés s'hauria guanyat un consell de disciplina, l'expulsió, o potser alguna cosa més greu derivada del qualificatiu de deserció.

En Vilella em va dir que aniria a Sant Feliu de Llobregat (llavors se'n deia «Roses de Llobregat») i que passaria els tres dies amb els seus pares. A mi se'm va acudir d'anar al Montseny, a Sant Marçal, on hi havia la meva germana Glòria per tal d'alliberar-se de l'angoixa de reraguarda. Calia que reposés, que es desempallegués de la tensió que li produïen els bombardeigs, la fam i la irregularitat de les notícies del seu germà —com l'havia desmoralitzada la mort del petit!—, factors que, tots plegats, anihilaven la seva estabilitat. Allí, a l'Escola de Sarrià, jo no tenia cap mena d'ascendent en la Intendència i no en podia treure ni una rajola de xocolata per a obsequiar la meva germana, o una

mica de queviures per a la bona gent de la masia de Sant Marçal que l'acollien. Em vaig fer ràpidament un itinerari, més aviat fàcil, car era traçat damunt uns camins que coneixia prou bé. Aniria per la carretera de Girona, via Cardedeu i Sant Celoni (no recordo quin nom li havien posat, com tampoc el que havia tocat a Sant Marçal en el rebateig laic) i des d'Hostalric pujaria a Arbúcies i Viladrau. Allí deixaria el cotxe i faria a peu l'ascensió fins a Sant Marçal. Estava completament segur que respirar Montseny a fons durant tres dies seguits em permetria de fer provisió d'aire pur per a una llarga temporada. D'altra banda, sempre he cregut que la major bellesa de l'alterós massís s'escau, justament, el darrer trimestre de l'any, o, si més no, és l'època en què més m'agrada.

Cada cop feia més llastimosament la via: l'embragatge patinava «in crescendo» —no fóra «in decrescente»?— i era una tragèdia deturar-me i arrencar sovint —remaleïts controls de carretera!— i si fa no fa rutllava en els trajectes plans, mentre no havia de tocar la directa. Feia dolorosament l'entranyable camí d'Hostalric a Arbúcies, convençut que mai no arribaria a Cal Piconaire, on volia comprar algunes llepolies per a la Glòria i els seus hostes de Sant Marçal. Havia sortit de Barcelona massa tard i no comptava que els controls fessin tan intransitables els camins: n'acabaves de passar un i de seguida topaves amb el següent, generalment d'una altra organització, davant el qual calia recomençar l'exhibició de papers, sentenciada a un lent i desconfiat examen. Puix que en els camins del front, on la suspicàcia hauria estat més justificada, hom podia circular gairebé lliurement, sense revisions massa burocràtiques i inútils. Tanmateix pels volts de la primera línia tampoc no era pas fàcil de trobar-hi gent que hi hagués anat a fer un tomb, o a transitar-hi sense justificació.

Em va ajudar a fer els darrers quilòmetres l'esperança de trobar a Arbúcies en Joan Maixenchs, el meu personatge mític de la infància, i demanar-li que m'apariés el cotxe. Mai, en tota la meua vida, no he conegut cap altre mecànic d'automòbils tan enginyós i traçut com en Maixenchs, malgrat que n'he tractat dotzenes i dotzenes. N'he trobat de molt hàbils, és ben cert, però en Maixenchs era prodigiós! Feia catorze

anys que no el veia i el servava immobilitzat en el record. Admetia un munt de possibilitats, algunes de negatives, però cap que en Maixenchs no em fes la feina. Era capaç de tallar a la mida del Ford uns ferodos de camió, o de fabricar-ne uns amb una coixinera embeguda de ciment, o d'adaptar com a plat d'embragatge el d'un gramòfon i fer un pedal amb un tros d'espardenyia i un molinet de cafè! Només depenia de si encara treballava a Arbúcies; tota la resta era feta amb detalls secundaris.

Sí, treballava a Arbúcies. I quan hi vaig arribar, a quarts de nou del vespre, tancava la porta de ferro ondulat del seu taller. Em vaig deturar de cara a l'entrada i l'home em va voler donar entenent que ja havia plegat i va acabar de fermar, engalçant la portella auxiliar i fent el paperot d'ignorar-me del tot. Vaig baixar del Ford i li vaig dir amb naturalitat, talment ens haguéssim vist el dia anterior:

—M'has d'ajudar, Joan! Vinc amb l'embragatge desfet i m'ha costat enormement d'arribar fins aquí. No em pensava pas aconseguir-ho!

Se'm va quedar mirant, sense reconèixer-me, i va dir:

—No puc pas. Suposo que haureu vist que ja he plegat, oi?

—No demano auxili a un mecànic sinó al meu amic Joan Maixenchs.

Em va fitar de cap a peus, perplex. La darrera vegada que ens havíem vist jo era un noiet i ell ara guipava sobretot un uniforme militar. Va murmurejar:

—Amics? No recordo pas que ens coneguem. —Aleshores hi va caure —: Avel·linet? T'he reconegut amb la veu, macasuncony!

Ens vam estrènyer en una abraçada fortíssima, seguida d'una rastellera de nous i cada cop més admirats macasunconys. D'antuvi, va trobar que havia crescut molt.

—Ja passa, Maixenchs, dels dotze anys en amunt!

Una mica més asserenat va preguntar:

—I què cony ets, Avel·linet? General? Miraré el tel cotxe perquè ets tu, però els de l'exèrcit mai no els vull tocar. Veig que duu plaques de STE, o sigui que és automòbil oficial. I jo, amb els oficials, mai no m'emmerdo!

—Ni jo tampoc, Maixenchs.

—Ara sí que no ho entenc!

—I jo encara menys que tu. Però parlem del cotxe, vols? En què quedem?

—Macasuncony! Va enrotllar la cortina de ferro ondulat, va obrir la portella de l'esquerra del Ford i va agafar el volant, al mateix temps que empenyia el vehicle. Jo el vaig ajudar per l'altra banda.

—Espera't, deixem-lo aquí. Ajuda'm a treure el cotxe que hi ha a la fossa.

Vam arrambar un vell Citroën i vam deixar el meu Ford damunt la rasa de reparacions. Mentre es posava l'enllardada granota de tota la vida li vaig explicar que venia de Barcelona i anava a veure la Glòria a Sant Marçal, pujant-hi per Viladrau.

—Faràs molta volta! —va comentar.

—Ja ho sé. Però tenia ganes de passar per Arbúcies.

—Amb això de l'embragatge —i suposant que tot vagi bé— tinc feina per tres o quatre hores, Avel·linet. Et puc anomenar Avel·linet o m'he de quadrar i dir-te «a sus órdenes, mi sargento»? No hi entenc, ni ganes! Toca el dos, tu! Vés a sopar a ca la senyora Ayats i després vés-te'n a ofegar gats a la riera, o a fer el tuti, o caramboles. La qüestió és que no et quedis aquí emprenyant-me, no m'agraden els tafaners quan penso. Torna cap a les dotze o la una. Aire! No cal que em toquis

més els pebrots: amb això ja en tinc prou per avui, «mi sargento»!

—Em podria quedar i donar-te un cop de mà, si et feia falta.

—Si de debò em vols ajudar, guilla ara mateix!

Vaig fer cas de les seves instruccions gairebé al peu de la lletra: anar-me'n del taller i sopar a ca la senyora Ayats. Em va fer mandra allò altre d'anar a caçar gats i negar-los a la riera, i també tancar-me al cafè. En canvi, vaig fer una lenta i apassionada pipa a les escales de l'església, davant el corpulent i històric plàtan, testimoni de múltiples lluites carlines.

Quan vaig tornar al taller en Maixenchs ja havia acabat i es rentava les mans amb aquell sabó dels mecànics, que deu ser fet barrejant-hi terra d'escudelles.

—Duies els plats de l'embragatge completament llisos; feia temps que tocava ferro amb ferro perquè les pastes d'aquest «fotingo» es devien acabar l'endemà de la guerra de Cuba! Afortunadament, tenia un joc de ferodos de la marca i ha quedat com nou. Suposo que ja t'havies adonat que el motor fallava en alta, oi? T'he netejat el carburador i hi he posat un gicler nou. I t'he fet el ple de benzina aprofitant que el noi de l'estació de servei tanca a les onze. Venies amb el dipòsit gairebé buit i el carburador es deu haver fotut tips de xuclar tota la merda del fons.

—Formidable, Maixenchs! Penses en tot! Quant et dec?

—Estàs sonat! T'afigures que ho he fet per calés?

—No et vull ofendre, Joan, però aquest cotxe és de l'Exèrcit, te n'has adonat de seguida!, i ells paguen la reparació de les avaries i tot el que calgui. Els presento el teu rebut i, simplement, m'abonen l'import. I a mi no em costa ni cinc.

—L'Exèrcit no el conec, ni és client meu, i només vull que em torni sencer el meu noi. El servei te l'he fet a tu i a tu jo no et cobro,

macasuncony! Ara és tard i tinc son, però un altre dia m'explicaràs moltes coses que et vull preguntar. Sobre els teus pares, sobre els teus germans, vull saber totes les peripècies que us han passat d'ençà que ja no veniu a Arbúcies.

—Anirà per llarg, Joan, i n'hi ha moltes de lletges: la mare és morta des d'ara farà onze anys i a en Raimon —el petit, te'n recordes?— el van matar l'any passat. Ja t'he dit que la Glòria era a Sant Marçal, però no t'he explicat que refent-se. Les ganes que tinc de veure-la justifiquen la meva pressa. Me n'hi vaig ara mateix.

—Ets boig! És més de la una i a Viladrau no trobaràs ni una sola casa on puguis passar la nit. Queda't aquí i vés-te'n demà, a primera hora.

—Ja he preguntat a la senyora Ayats si no tenia una cambra, però la fonda és del tot plena. Em quedaré a Viladrau i si no trobo hostatge dormiré dintre el cotxe. No serà la primera vegada.

—T'hi congelaràs! En tot cas, queda't aquí, dins el taller, i en surts demà, quan l'obri a les vuit o quarts de nou.

—No, Maixenchs, gràcies. És un oferiment assenyat, però vull ser a Viladrau ben aviat.

—Quan tornes?

—Demà mateix. Per força.

—Si véns a Arbúcies de bona hora, detura't i anirem a fer un cigaló i m'explicaràs amb detalls tot això que ara m'has contat a batzegades. I ara, fot el camp, cony, que tinc son!

—Vols que et dugui a casa teva?

—No, gràcies, que hi vull arribar d'hora.

Vaig fer els setze quilòmetres que hi deu haver entre Arbúcies i

Viladrau còmodament, gràcies al nou folre del plat d'embragatge. Era, realment, una hora intempestiva per a cercar allotjament a Viladrau i vaig plantar el cotxe en un carrer que feia fort pendent, de cara cap avall per si a l'hora d'engengar-lo la bateria no feia figa i, en aquest cas, el deixaria anar pel rost i fàcilment l'arrencaria en segona. Em vaig estirar tant com era possible damunt l'únic seient i com que no tenia cap més abrigall que el tabard, em sobreeixien extremitats pertot arreu, apressades per glaçar-se. No hauria pogut dormir ni deu minuts i vaig baixar del Ford per tal de picar de peus a terra, fer passos gimnàstics i gesticular enèrgicament a poderoses braçades en el no-res. Vaig fumar amb frenesia un cigarret rere l'altre i més tard vaig encendre una pipa amb l'absurda esperança que les espesses glopades de fum em llevessin la bocassa.

A quarts de sis —negra nit— vaig tancar el cotxe amb clau i vaig emprendre el camí de Sant Marçal. Vaig pujar pel xaragall de Coll Pregon i aviat ja hi havia prou llum blavosa per a veure, al fons i a la meva dreta, allí dalt, l'alterosa mola del Matagalls i el conspicu Turó de l'Home a l'esquerra. Feia l'ascensió a poc a poc malgrat que, en aquella època, hauria pogut efectuar el trajecte a pas viu sense cansar-me.

(Mai no he estat muntanyista —ni tan sols excursionista—, i la guerra va exhaurir els meus escassos neguits de caminador. Vaig pagar amb escreix la meva quota! I no és estrany, doncs, que actualment agafi un taxi quan hi ha més de tres travessies de l'Eixample entre l'indret on sóc i l'altre on he d'anar.)

La gent de Sant Marçal —durant la guerra més masovers que no pas ermitans— em van acollir calorosament. Quan hi vaig arribar, la Glòria esmorzava, asseguda a la gran taula al costat de la llar de foc encesa, i no esperava pas —ni s'imaginava!— la meva visita. Se'm va llançar als braços joiosament i ens vam omplir de petons. Em va explicar que el dia abans la Rosa —que havia estat amb ella unes setmanes— havia baixat a Barcelona a veure el pare i que havien quedat que tornaria al cap de tres o quatre dies. La bona gent de la masia també exultaven i van fer que esmorzés amb la meva germana. Em van donar una

suculentíssima i increïble botifarra, que havien cuita la brasa, servida amb un got de vi negre espès com xarop, i damunt unes llesques de pa amb tomàquet que feien la menja més saborosa que havia ingerit en els dos darrers anys.

En havent esmorzat, la Glòria i jo vam anar a fer un tomb pels voltants, estretament agafats amb els braços passats pel damunt dels muscles, com uns enamorats. Enormement comunicativa, m'explicava una cosa darrere l'altra i no parava d'intercalar preguntes en el seu relat; preguntes sobre tota mena de persones i fets i, de tant en tant, li havia de remarcar que moltes d'aquelles coses que ella volia saber eren ignorades per mi mateix, i aleshores la feia somriure la seva il·lògica perquisició i deia:

—Et deu fer l'efecte que he oblidat que ets al front! I pots ben creure que no, que mai no m'ho trec del cap!

Més tard em parlava de la darrera vegada —no pas gaire llunyana— que l'Arcadi havia pujat a Sant Marçal i m'explicava que plegats havien anat d'excursió fins a Santa Fe i havien passat llargues hores asseguts al costat de la riera, sota els arbres. La meva germana adorava la poesia i se sabia de cor nombrosos passatges del «Canigó» i de «L'Atlàntida» verdaguerians o del «Cant Espiritual» maragallià. Havia llegit enormement: literalment havia devorat la biblioteca del pare. Inevitablement sorgia el record de la seva recent i resplendent adolescència, quan era la dama jove del «Quadre Escènic Mossèn Cinto», una formació d'afezionats que dirigia el meu pare i de la qual havia obtingut uns resultats que podríem qualificar de gairebé professionals pel que feia al decòrum, a base d'un criteri selectiu molt estricte, de tipus antològic, que feia pujar a l'escenari de «Mossèn Cinto» cada diumenge una obra dels autors més diversos en estils i èpoques. La Glòria havia estat la figura central d'aquell quadre escènic.

Li vaig explicar la gesta d'en Maixenchs la nit abans, i li vaig transmetre els records que el mecànic m'havia donat per a ella.

Vaig dinar amb la meva germana i amb la gent de Sant Marçal i quan li vaig dir que me n'aniria en havent acabat l'àpat, va esclatar en plors. Aviat, però, es va convèncer de la realitat i va acceptar el fet, sense ocultar, però, la seva contrarietat. Comprovava, adesiara, que l'estada al Montseny, lluny del sinistre tragí urbà, duia pau a l'ànima de la Glòria, la saturava d'aquella enyorada serenitat.

No vaig haver d'accentuar cap dels meus sentiments envers ella, malgrat ignorar el fet dolorós que aquell fóra el darrer cop que la veuria. Més tard, quan vaig saber que la nostra entrevista a Sant Marçal havia estat el punt i a part definitiu, mai no vaig tenir cap remordiment originat en la gasiveria de vehemència: havia donat a la meva germana gran la meva tendresa més pura. O l'havíem bescanviada, en un meravellós toquem i toquem, puix que per part seva tampoc no hi havia hagut cap mena de regateig. Cada cop que contemplo la nostra relació entre els cinc germans, m'omple de joia comprovar que tothora ha estat perfecta.

En comptes d'anar-me'n cap a Viladrau i fer de baixada el camí que suara acabava de pujar, vaig pensar que una profunda impregnació de Montseny em fóra enormement beneficiosa i aleshores vaig emprendre camí barrancs avall, cap al poble de Montseny. Mai no he oblidat aquell trajecte, fet a la tarda i a mesura que declinava el dimarts, dia u de novembre de 1938. En molts moments caminava amb els peus colgats en un jaç de sonores fulles seques, que gairebé ofegaven les esquelles de les vaques. Pensava mirar de fer nit al poble de Montseny, admès que algú em volgués atorgar aixopluc, i l'endemà, a peu, pujar cap al Brull i Seva per la carretera, i no abandonar-la fins a Viladrau. Si m'afanyava, res no obstaculitzaria la meva formació a l'esplanada de l'Escola el dijous, a les sis del matí. Encara que hagués de passar una altra nit sense dormir. Ara el meu Ford era capaç de córrer i arribaria a temps a la cita malgrat els controls de carretera. I els vint quilòmetres llargs que havia de fer a peu no m'inquietaven gens ni mica.

El carter del poble de Montseny posseïa una cambra en la qual acollia hostes i aquella nit la tenia disponible. Era una petita estança

emblanquinada, amb un llit de ferro que l'ocupava gairebé totalment i que et feia caminar de costat. Li vaig dir que m'havia de llevar d'hora i li vaig explicar l'itinerari que havia de fer, i em va respondre que a quarts de vuit pujava un camió de la cooperativa de Sant Celoni, que recollia la llet de les masies, i que anava fins a Seva i Viladrau i encara més enllà, puix que baixava fins a Hostalric i Breda i que, pertanyent com jo pertanyia a l'Exèrcit, el xofer acceptaria de dur-me amb tota certesa.

Al llit hi havia un bon gruix de flassades i em vaig despullar del tot, disposat a rescabalar-me de la mancança de la nit passada i de la lassitud de la llarga caminada. Hi havia un rentamans en un racó i em vaig fregar tota la part del cos que era possible amb la reduïda ració d'aigua de la palangana i em vaig eixugar amb una enorme tovallola que feia sentor d'espígol. Em vaig acotxar entre els llençols un pic encartonats i flairosos a net i a lleixiu, i encara no feia ni deu minuts que havia apagat el llum del sostre amb la pera elèctrica que van tustar a la porta.

—Endavant. És obert —i vaig encendre la bombeta del sostre.

Era el carter. Quan va veure que ja m'havia allitat va dir:

—Perdoneu! Em pensava que encara us trobaria llevat. Avui és la nit de Tots Sants, sabeu? No vull pas dir que siguem religiosos, no sé si m'enteneu, però a pagès sempre celebrem aquesta mena de festes. O sigui que fem castanyada, vaja! I la dona i els fills m'han fet veure que com que sou català, potser us agradaria de passar-la amb nosaltres, en família, i m'han dit que pugés a convidar-vos, a demanar-vos si ens volíeu ajudar a endrapar els quatre moniatos, la dotzena de panellets, el grapat de castanyes i el petricó de xarel·lo, no sé si m'explico.

—Oh, sí, us expliqueu perfectament i us ho agraeixo. Em vesteixo en cinc minuts i baixo! I moltes gràcies per haver-me convidat!

També he d'afegir aquesta castanyada als records inesborrables!

Asseguts en semicercle davant la llar de foc hi havia un senyor vellet, que duia encasquetada una gorra que mai no es va llevar, saturn i silenciós, i que no va dir ni una sola paraula en tota la vetllada; dues nenes, una d'uns tretze anys i l'altra de vuit o nou; un nen que en devia ranejar els onze, el carter i la seva muller, un argent viu que mai no va parar de trastejar, de regirar les castanyes que es torraven a la paella perforada, de tombar els moniatos en el caliu i d'atiar el foc, la qual cosa no vol dir pas ociositat en els altres, aqueferats amb la plàtera dels panellets casolans —sensacionals!— i amb la cura que el porró de vi servés tothora un raonable nivell.

La nena gran em va preguntar planament què hi feia jo al Montseny i el carter la va fer callar acusant-la de xafardera. Això no obstant, li vaig dir que havia pujat a Sant Marçal a visitar una germana que hi tenia i tot seguit el marrec em va demanar si havia estat mai a la guerra de trets i canonades i també aquest cop el pare va servir-se del blasme de batxilleria i jo, a desgrat de l'obstaculització paterna, fi vaig respondre:

—Sí. I és una cosa molt lletja i tant de bo que mai no hi hagus d'anar.

—Doncs si és lletja i no t'agrada, per què hi vas?

—No deixen triar, Jaumet —va dir el pare. I va afegir, en havent clavat una ullada al rellotge de paret—: Són quarts d'una. Avui ja és demà! Ja som al Dia dels Morts!

Jo vaig fer:

—Ja són dos anys llargs que fan el Gran Any dels Morts!

(I encara avui no entenc per què vaig tenir aquella arrencada tan pessimista, tan contrària al meu esperit, si no era motivada per l'absurd afany de pontificar, de deixar caure una frase lapidària, pedant i sonora. Per tal d'impressionar els tres infants? O a mi mateix, potser?)

Em vaig despertar tot sol a les set del matí i, sense fressa, me'n vaig anar a la cuina a omplir d'aigua la gerra que havia buidat el vespre

anterior, i em vaig rentar i afaitar. Però la mestressa també feinejava per la planta baixa i va pujar de seguida que em va sentir. Vaig refusar l'esmorzar que m'oferia puix que em sentia farcit de castanyes i panellets i, d'altra banda, el camió de la llet va arribar al cap d'un instant. El conductor em va acceptar de bell grat i abans d'enfilar-m'hi vaig voler saldar el compte amb la dona del carter, però va refusar tota mena de recompensa i em va desitjar molta sort i que aviat s'acabés la guerra.

El viatge va ser lentíssim, en primer lloc perquè el camió era una vella baluerna que ja feia els darrers badalls i en segon perquè el xofer es deturava a totes les cases de pagès o als trencalls de camins i recollia els pots de llet. I això va durar tot el camí, de Sant Bernat a Masvidal, passant per Coll Formic, el Brull, Seva i Espinelves. A Viladrau em vaig ficar dins el meu cotxe i tot jo feia catipèn de iogurt.

La pota del gos negre

En la nostra infància, els futbolistes professionals —com també els d'ara— solien congregar al voltant seu una legió d'admiradors. Però no cobraven els sous inversemblants dels temps actuals i eren una mica més com tots plegats, o sigui, de carn i ossos, com uns ídols assequibles, diguem. No sé si ho feien de franc o a canvi de l'àpat que hom els ofería llançant la casa per la finestra, però era normal que durant l'estiu fessin allò que en llenguatge teatral anomenen «bolos» i que consistia a reforçar l'equip local pobletà en un partit de futbol de festa major, generalment contra el d'una població veïna i amb rivalitat proverbial.

Una vegada a Arbúcies hi havia commoció general, perquè el diumenge vindria en Josep Samitier i el club local tindria el davanter centre més fabulós del món, el mític «home-llagosta» segons l'havia batejat el «Xut!», el setmanari esportiu d'en Valentí Castanys. Tant en Samitier com en Zamora (un altre jugador entronitzat) habitualment guiaven automòbils esportius, descapotables, i solien sortir als diaris com a

tripulants d'uns prodigiosos Salmson, Amílcar o Bugatti que ens embadalien i feien que encara els admiréssim més. Aquell diumenge d'estiu, però, en Samitier vindria en tren fins a Hostalric i pujaria a Arbúcies amb l'autobús de línia d'en Soler. L'esperàvem, emocionats, tots els infants del poble i les forces vives locals. Els clients del cafè al costat de Cal Piconaire, que era la parada dels cotxes de línia, hi tenien clavats els ulls, per no perdre's l'arribada del «mag de la pilota», segons una altra expressió del setmanari esportiu.

Finalment va arribar el cotxe de línia amb el gran home. Anava vestit amb una americana de ratlles verticals, amples i contrastades. El cofava un barret de palla «canotier». Tots el vam rodejar per tocar-lo, a fi i efecte de poder explicar que encara dúiem l'extremitat impregnada de Samitier, de geni, doncs.

Ell, perfectament avesat a aquella mena d'expansions, somreia benvolent. Va triar el meu germà Arcadi —que aleshores devia tenir sis o set anys i era furiosament ros, amb uns cabells a frec del groc—, el va aixecar més amunt del seu cap, agafant-lo per sota les aixelles, i li va gastar una broma que aleshores era molt freqüent:

—Ja et conec, ros de mal pèl! Estava segur que un dia o altre t'arreplegaria, trinxeraire! Tu vas trencar la pota del meu gos negre!

Les persones grans van somriure, però als nois ens va aterrir la confusió que sofria el personatge mític. El meu germà va fer el petarrell i abans d'arrencar el plor va dir:

—No, senyor Samitier, li juro que no! Que em mori ara mateix si jo vaig trencar la pota del seu gos negre!

El futbolista, feliç de la seva facècia, va deixar l'infant a terra i de seguida es va posar a repartir encaixades entre aquells arbuciencs enriolats, completament aliè a l'enorme tragèdia que havia ocasionat.

Al cap de cinquanta anys

Quan ja feia alguns anys que havia tornat de l'exili, em vaig fer amic d'alguns dels dirigents del Futbol Club Barcelona, a partir del president, l'Agustí Montal. Des d'aleshores sempre he mantingut una magnífica relació amb tots ells, especialment amb en Jaume Rossell —que era el gerent del club— i en Joan Granados, el secretari general.

En Samitier, que ja tenia una edat molt avançada, feia algunes feines auxiliars al seu club de futbol de tota la vida, aquell equip del qual havia estat la màxima estrella. Jo feia dibuixos diversos, algun cartell, i treballava en la revista que editava l'entitat esportiva. Allò va ser el pretext per a retrobar i redescobrir en Josep Samitier, que veia sempre per l'estadi enfeinat en coses que delataven, de lluny estant, l'actitud desbordant de filantropia del Barça envers la vella glòria. Un dia en Joan Granados me'l va presentar i vam tenir una ocasió ben llarga de parlar. Va voler saber detalls de l'exili, de com ens havia tractat Mèxic, volia notícies dels futbolistes que s'hi havien exiliat. Li vaig explicar allò d'Arbúcies i va tenir una reacció totalment impensable:

—Caram, sí que em sap greu! On és, aquest germà teu? És mort?

Li vaig dir que no, que vivia a Mèxic, i em va demanar que li escrivís de part seva li fes saber que suplicava, malgrat el retard, que li perdonés la bajaranada, que havia estat deguda solament al desig de fer broma, una broma poca-solta, sense mesurar les conseqüències que podia tenir damunt un nen de sis o set anys, i que el fet l'avergonyia de debò.

A la pertorbació de l'Arcadi de cinquanta anys endarrere, ara hi havia d'afegir la de Josep Samitier, septuagenari que moriria aquell mateix 1972. De seguida vaig veure que fóra molt més difícil d'aconhortar, i em va doldre el meu capteniment inhàbil, però encara vaig tenir temps d'esmenar-lo un xic i de fer-li saber que ja havia escrit al meu germà el qual, mal que fos per correu, l'estrenyia en una forta abraçada.

Final de curs

Efectivament, el dijous, a les sis del matí, formàvem per a la classe de gimnàstica a l'aire lliure, tots equipats amb aquella indumentària que llavors s'estilava a l'exèrcit: els pantalons usuals de servei i en cos de samarreta, un equip més aviat lleuger de cara als primers dies de novembre, quan ja comencem a entrar a l'hivern, però excessivament calorós de seguida que duus fetes mitja dotzena de flexions.

L'ensenyament de les altres assignatures de seguida havia reprès el seu ritme habitual i no semblava pas que hi hagués hagut cap mena d'interrupció, malgrat que en les lliçons d'ara hi fos barrejat el record de la meva germana, d'en Maixenchs, del carter de Montseny i de la pota trencada de cert gos negre.

El dia 2 de gener de l'any 1939, cadascun dels alumnes de la Sisena Promoció de l'Escola (Popular) d'Estat Major i Comandaments Superiors vam rebre un telegrama amb text idèntic llevat d'una indicació final: «Reintegra't immediatament a la teva Unitat de procedència». El canvi afegia l'indret on l'interessat trobaria la seva gent. Els telegrames nostres —d'en Vilella i meu— deien «al sector Seròs-Balaguer».

Ens van congreguar en una aula i el director de l'Escola, el coronel Salavera, ens va assabentar que hom donava per acabat el curs «a tots els efectes» i que llavors mateix repartirien les credencials d'assistència a les classes i el pertinent emblema de diplomat d'Estat Major (dues estrelletes blaves de tres puntes brodades damunt un tros de roba de color caqui) en el qual a la vegada figurava la graduació militar de l'alumne. En el meu hi havia les tres «sardinetes» símbol de capità, sota l'estrella roja de cinc puntes, distintiu del nostre Exèrcit. És allò que havia començat a dir anteriorment: jo encara no havia vist cap diari del ministeri de la Guerra que manifestés el meu ascens de capità a comandant, ni mai el vaig arribar a veure. Conservo, això no obstant, una tardana carta signada per en Ferrándiz i l'Scotti, en la qual em fan

saber que «com a conseqüència dels mèrits contrets en l'actual campanya» sóc ascendit a «Mayor de Infantería». Tinc la notificació —publicada vuit o nou dies més tard en el darrer número que va sortir del diari ministerial—, la qual diu ben clar que he estat ascendit a tinent coronel. O sigui que, d'acord amb els papers, vaig ésser informat d'haver pujat un esglaó d'aquella escala al cap d'unes setmanes que ja m'hi havien enfilat, que em nomenaven tinent coronel quan oficialment encara era capità —vull dir amb reconeixement de diari oficial— i sense cap afany de menystenir la comunicació signada pel comandant i el comissari (5 de febrer de 1939). L'única contradicció palesa és el certificat d'estudis lliurat per l'Escola d'Estat Major, estès a nom del «Capitán de Infantería en Campaña» servidor vostre. Semblàvem, com ja havíem previst, aparadors de passamaneria. I, per acabar-ho d'adobar, jo encara més que el meu company Agustí Vilella. Puix que ell era cap d'una Brigada Mixta i li corresponia una sola estrelleta triangular (una per a Brigada, dues per a Divisió i tres per a Cos d'Exèrcit). Tant el meu camarada com jo dúiem, no puc pas dissimular que orgullosament, la ve de voluntaris, aquella ve baixa de la qual ja he parlat, formada amb dues branquetes de llorer i brodada damunt la màniga esquerra i que, a hores d'ara, ja escassejàvem enormement els qui teníem dret a portar-la. Em penso que dels alumnes de l'Escola —tinc la impressió que en una ocasió ho havíem comptat— només el deu per cent gastàvem la fatxenderia de la nostra condició de voluntaris.

Un fet —papers cantin!— era que ja havíem abandonat aquella «Escala de Milícies» i ara pertanyíem a l'altra de «en Campanya». Ara —mentin barbes!— érem castrens lletrats, gent que podia matar amb títol honestament guanyat, que havíem dit prou! a la disbauxa d'afeccionats a homicida. Puix que aquest i no cap altre —i mai no em cansaré de repetir-ho— és el menester fonamental de la professió.

Tots aquells erudits havien de tornar de pressa a llurs Unitats de procedència. Perquè el senyor Francisco Paulino Hermenegildo Teódulo Franco Bahamonde havia decidit emprendre l'ofensiva contra Catalunya (que fóra ofensiva final, car caiguda Catalunya la resistència en altres terres cessaria de seguida), i posava en l'empresa tota la carn

al foc —i ja sabeu que a hores d'ara no estem per metàfores. Sis Cossos d'Exèrcit: «Urgel», «Maestrazgo», «Aragón», l'italià del CTV, «Navarro» i «Marroquí» sencers, de nord a sud, per aquest ordre. Nosaltres acaràvem a aquell desplegament set Cossos d'Exèrcit: el V, el X, l'XI, el XII, el XV i unes Unitats del XVIII. En el paper fa certa patxoca, inqüestionablement. Però la realitat estricta era tota una altra: la República presentava noranta mil combatents, seixanta mil dels quals tenien fusells; la resta, no. Numèricament, els oponents érem, si fa no fa, els mateixos, però la grossa, l'enorme diferència, la feien l'armament i la moral i, encara, la superioritat, sobretot en artilleria i aviació, en unes dimensions definitivament totals i aclaparadores. No podem deixar de banda la circumstància que decidia la balançada: el de Franco era un exèrcit disciplinat i dirigit per professionals que tenien davant seu uns combatents que, malgrat els gairebé tres anys de contesa, encara lluitaven amb una sabata i una espadenya, almenys en l'aspecte material i fent cas omís del moral, el qual, nogensmenys, neguitejava prou. O sigui que anàvem de cara a una ànima sense arrugues, que deia Xavier de Maistre quan es referia als records de la felicitat passada: el sabor de la victòria permanent no s'havia fet per a nosaltres. Però parlar d'això amb qualsevol altre hauria significat defallença i, per consegüent, esdevenia un tema tabú. Elbert Hubbard havia dit que tots els homes som uns imbècils totals almenys durant cinc minuts cada dia i que la veritable saviesa consisteix a no ultrapassar aquest límit, explicar a algú —mal que fos el company més sagaç— el veritable pensament hauria estat, a més a més de guanyar-se l'injustificat qualificatiu de derrotista, anar més enllà de la raonable quota dels cinc minuts quotidians establerts per Hubbard. Ignoràvem, honestament parlant, que la incorporació al sector Seròs-Balaguer equivalia a anar a obrir una porta que ja mai més no tancaríem. Algú, això no contrastant, sabia segur que aquells primers dies de gener constituïen el principi de la fi. Algú dels nostres, és clar. Puix que si hom afegia amb paciència els indicis descobria una pila de trets que aclarien extraordinàriament les coses. Hi havia gent més ben assabentada, evidentment, que no pas una altra i d'això en tenim constància avui. Ara, sí: ara sabem que ja hi havia gent que se n'havia anat cap a França. O sigui que mentre nosaltres encara érem a l'Escola

d'Estat Major, i rebíem ordre d'unir-nos a uns combatents que defensaven unes línies ben definides, d'altres persones donaven la guerra per resolta. A favor dels militars sollevats, és clar.

Les bessonades

Manta vegada en Vilella i jo ens havíem sentit designar com a germans bessons. El fet que romanguéssim plegats durant moltes hores i que féssim alhora unes mateixes tasques justificava el qualificatiu, potser lleugerament tenyit d'enveja. No era la primera vegada que m'atribuïen haver nascut amb algú altre en el mateix part. Quan treballava al diari «L'Opinió» hi havia la redactora Irene Polo i Roig, amb la qual cobríem sovint una mateixa informació i redactàvem en col·laboració l'article. La nostra relació va ser tothora fraternal per definició: ens estimàvem de debò i sovint anàvem de tronc. Invariablement, en Xavier Regàs quan ens veia entrar plegats al pis de la Ronda de Sant Pere on teníem la redacció, cridava:

—Tisnerets a la vista!

Hi havia molta gent que sostenia que ens assemblàvem físicament: teníem una estatura gairebé igual i ambdós érem bruns de pell i dúiem espessa i negra cabellera rebel, amb blens permanents que queien damunt el front. Tant la Irene com jo érem molt prims i potser, fins i tot, ens pareixíem de rostre. Però allò que sobretot ens agermanava era el caràcter i la vocació de prendre el pèl a la gent mirant que no se n'adonessin. Ens enteníem perfectament amb mirades o mitges paraules i ens fèiem uns tips de riure que desconcertaven els qui n'eren testimonis i llur estupor acreixia la nostra hilaritat. Una tarda havíem anat plegats al teatre Novedades a veure una actuació quasi senil de la Raquel Meller, malgrat que amb prou feines devia esgarrapar la cinquantena d'anys. La Irene i jo, naturalment, coneixíem la gloriosa condició de patum de la veterana Francesca Marquès, terrible incentiu per a la nostra iconoclàstia. Vull dir que vam anar al teatre predisposats al tip de riure que ens hi faríem. Aguantàvem, atònits, la repassada que

la dama feia al seu repertori tradicional —ara amb una veu trencadissa i desafinada— i consignàvem la devota condescendència del públic, que tot ho aplaudia amb l'alt volum de la vehemència. Nosaltres, naturalment, no compartíem aquella actitud samaritana, però procuràvem de no exterioritzar res. I quan va cantar l'horripilant «Noi de la Mare» d'Ignasi Iglésias, amb un ninot de drap en braços entre bolquers i flassadetes, gronxant-lo amorosament i dient-li allò tan talòs que «els ocellets que a l'hivern es condolen no tenen mare que els faci petons», ja no ens vam poder aguantar les ganes de riure i la gent, amb els ulls xops de llàgrimes, es girava indignada contra aquella parella irreverent i maldava per fer-la callar. La qual cosa, lògicament, augmentava els nostres estremiments.

El senyor Josep Pallach, administrador del teatre, em coneixia molt: jo havia anat sovint al Novedades com a ajudant dels escenògrafs Batlle i Amigó uns anys endarrera, quan feia aquell ofici, i també a les estrenes teatrals del meu pare, habitualment una a cada temporada. L'escàndol de la sala a hores d'ara ja era terrible i la Raquel Meller havia parat de cantar, i en Pallach va venir i em va ordenar que la Irene i jo abandonéssim el teatre, perquè no teníem cap dret a molestar ni la cantant ni el públic. Jo, fet un gall de panses, vaig replicar que els espectadors que aplaudien perquè els agradava i els qui rèiem perquè trobàvem còmica l'actuació de la dama teníem el mateix dret a manifestar-nos.

—Sí: però les vostres rialles ofenen els espectadors.

—I a nosaltres ens humilia que plorin fets uns babaus!

—Aleshores, aneu-vos-en! Ningú no us pot obligar a quedar-vos en una representació que us desagrada. T'ho diré d'una altra manera, Artís: si tu i la senyoreta no marxeu, us faré expulsar per la guàrdia urbana!

Ens en vam anar, és clar, perquè tinc com a divisa acceptar les coses dites bonament. Havia quedat pendent un panxó de riure i el vam saldar davant mateix del teatre, al cafè brasiler.

La Irene Polo era una noia que no sentia cap mena d'atracció heterosexual i alguna vegada que havíem anat a volar a l'escola d'aviació d'en Joan B. Canudas —a ambdós ens subjugava navegar en aquelles avionetes—, en tornar a terra ens havíem anat a banyar a la platja del Prat de Llobregat, sense vestits de bany puix que era un cas imprevisit, i ho havíem fet completament nus i sense cap mena d'inhibició o de complex, amb la mateixa naturalitat que ho haurien fet dos xicots o dues noies.

El gran amor de la Irene Polo i Roig era una il·lustre actriu del teatre català, resident a la República Argentina i a l'Uruguai més tard. Quan va esclatar la guerra, la Irene se n'hi va anar i va ser la seva secretària (m'ho confirmen textos de Domènec Guansé i d'Antonina Rodrigo). Després —ignore la història fidedigna i solament en conec el resultat nefast— sembla que hi va haver desavinences entre elles, i la Irene, la meva «germana bessona», es va suïcidar.

Adéu, Barcelona!

Havíem arribat a final de curs i ja es veia prou clar que aquell no era pas com qualsevol dels anteriors, ans ben ple de diferències. Què deu regir, quina estranya cosa senyoreja els moments decisius, que fa que les manifestacions siguin molt més subtils i que, pràcticament, hom les hagi de confegir a fi i efecte d'atènyer un resultat, amb un marge enorme cedit a la babalà? Qui hauria endevinat que aquell mes de gener de l'any 1939, quan sortíem de Barcelona per la carretera de Lleida, obríem un imprevisible parèntesi que trigaria vint-i-set anys a tancar-se? Vint-i-set més, el doble exacte de la meva edat de llavors: un fat poderós em sentenciaria a viure un exacte nombre d'anys, la mateixa edat que tenia, en una terra inconcebible, àdhuc fins a l'instant mateix d'arribar-hi. No, de cap manera no podia calar que reveuria la meva ciutat al cap d'uns altres vint-i-sis anys i mig, el gener de 1966, quan em mancarien cinc mesos per a complir-ne cinquanta-quatre, quan la maduresa ja et té a punt de pitjar la porta de l'ancianitat. No, era imprevisible que ara que em «reincorporava a la meua Unitat de

procedència» —refaig el llenguatge del telegrama—, al cap d'un mes i escaig fóra al centre d'un zoòtrop infinit, anomenat exili, amb un insospitat nombre de bandes enormement canviants i diverses, tothora la següent més excitant que l'anterior, amb la sensació que mai no podria esbatanar prou els ulls per a lliurar-me a la contemplació de la meravella inexhaurible.

Mai no he tingut potències d'endeví i no puc incloure com a tals les escadusseres prefiguracions que s'han presentat al llarg de la meua vida. La cosa certa és que no he posseït facultats d'àugur ni tampoc prou imaginació. Potser si hagués fruit d'aptituds d'harúspex les hauria pogut exercir regaladament, puix que de vísceres ofertes a l'examen sempre n'he tingudes a l'abast, però tampoc no he cultivat aquesta modalitat del pronòstic.

M'allunyava d'una Barcelona angoixosa, sistemàticament bombardejada per uns avions que cada dia que passava tenien les bases més properes i, paradoxalment, més llarg el radi d'acció, que augmentava model rere model. L'Escola d'Estat Major pertanyia a una zona urbana habitualment respectada, puix que en aquella part alta de la ciutat no hi havia indústries de guerra i sí, en canvi, les residències de la gent afecta a la tendència que fóra la vencedora de la contesa. Sarrià era un bon observatori de les escomeses quotidianes i de la magra eficàcia de les defenses antiaèries. Hom encenia els poderosos reflectors i l'espai s'entrecreuava de llepassades dels projectils traçadors de les Oerlikon, que puntejaven el cel amb un morse de vermell escandalós, simultani amb les boles de metralla i fum dels canons de la Deca, que els feixucs avions alemanys i italians travessaven esmunyint-s'hi entremig.

Una carpeta amb uns quants fulls de paper segellats, proclamadors del sinistre doctorat acabat de guanyar, un absurd «passi quilomètric» ferroviari, prerrogativa dels esglaons alts d'aquella escala a la qual m'havia enfilat entre bromes i veres, i tot de galons a les bocamànigues de la guerrera i a la gorra, feien el meu bagatge amb el qual em llançava a la fase final i —això, sí!— sense saber que ho fos. Perquè,

com deia suara, les coses transcendents mai no donen senyals de vida prèviament. I els alumnes de la Sisena Promoció —que tampoc no sabíem que fóra la darrera de l'Escola— marxàvem cap a les Unitats de procedència dolçament ignorants que ens n'anàvem a certificar llur defunció, al capdavant d'un allargassat mes que ens ompliria implacablement els cervells amb la immensa muntanya de companys que es quedarien pel camí pagant aquell sinistre tribut que potser tu mateix hauries de satisfer al comptat rigorós, o potser a terminis benèvolts, amb venciment demà o demà passat, diguem. I que hauries d'abonar inexcusablement, car aquell era el joc al qual jugaves si havies estat capaç d'entendre la diferència que hi ha entre joc i juguesca. La qual ja era perduda abans que hom no s'assabentés que aquesta era l'essència del negoci. I malgrat que quan senties que algú la murmurejava, et regiraves furiosament oposant a l'heterodòxia tota l'ànima. Flairaves defallença, ergo: traïment. Perquè has après que el lliurament vol una fidelitat que sigui permanent, segon rere segon, i implica intolerància pel que fa a les febleses en les quals, sense que calgui afinar massa els sentits, ja percep la veu de l'enemic.

Pujava treballosament els Brucs per la carretera congestionada de vehicles, camions sobretot, que m'obligaven a anar en primera en sectors que normalment hauria passat en segona i fins i tot en directa. (Els automòbils han trigat molt a tenir quatre i cinc marxes cap endavant.) Era una estranya aglomeració de vehicles de càrrega i res no deixava entreveure la mena de mercaderia que transportaven. Un nombre molt escadusser, obert o amb voleiadisses cobertes de lona, anaven plens de soldats silenciosos, embalbats pel fred, que feien un contrast colpidor amb les tumultuoses expedicions del començament de la guerra, a bord de camions comprimits de gatzara, de persones i de mocadors simbòlics.

Pensava en l'Agustí Vilella, que devia fer el mateix camí que jo més endavant o més endarrere de la corrua, i em deia que potser rebria el missatge que li transmetia telepàticament: que era un cas gros de pega que tan sovint ens haguéssim de separar, que les marxes que fèiem plegats fossin tan ocasionals i tan curtes. Ara —i qui sap si solament

ens separaven cinquanta metres!— anàvem cap a aquella cosa tan indeterminada, tan desdibuixada, que era el «sector Seròs-Balaguer». Podia ser una franja de terra perfectament capaç d'amidar quaranta quilòmetres o cinquanta. Una Divisió sencera, ben repartideta, pot ser embotida en trenta camions. Quants en necessitava, ara, la nostra 60? Perquè la darrera vegada que l'havia vista, cabia tota sencera en una miserable mitja dotzena! La devien haver refet? Devien haver trobat prou gent, a les darreries de l'any 1938?

Conduir tantes hores seguides en aquelles condicions únicament era suportable fumant un cigarret rere l'altre i deixant que el pensament vagaregés pels diversos temes en vol de libèl·lula, amb la meravellosa possibilitat —com els helicòpters i els colibrís— de deturar-se en l'aire. No m'havia acomiadat de ningú, no havia vist el pare, ni la Rosa, ni l'Arcadi. Quant de temps feia, que no havia vist el meu germà mitjà? Més d'un any, n'estava segur. Potser un i mig?

I l'inquiet espiadimonis em duia a la Glòria, i baixava fins al poble de Montseny i feia la castanyada a cal carter. Ara em ronda la impressió que es deia Bernardí. D'on ho dec haver tret? La memòria pot atènyer aquests nivells de volubilitat? Per què puc botre d'en Maixenchs a Cal Piconaire, amb escala davant d'en Josep Samitier vestit amb una provocativa americana de grosses ratlles verticals i cofat amb un barret de palla estil Maurice Chevalier, i tot plegat ara, sobtadament, quan vaig de cara a haver de narrar una de les parts més doloroses de les meves memòries?

Índex

Inesperada pausa	2
La pota del gos negre	13
Al cap de cinquanta anys	15
Final de curs	16
Les bessonades	19
Adéu, Barcelona!	21